

Нестерович Володимир Федорович,

доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри державно-правових дисциплін, Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, вулиця Донецька, 1, Сєвєродонецьк, Луганська область, 93400, тел. (06452) 9-09-88, емейл: mail@lduvs.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0003-2614-0426>

ГРОМАДЯНСТВО ЯК ОДНА З КЛЮЧОВИХ ВИМОГ ДЛЯ НАБУТТЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СУБ'ЄКТИВНОГО ВИБОРЧОГО ПРАВА

Анотація. У статті розкрито громадянство як одна з ключових вимог для набуття та реалізації суб'єктивного виборчого права. Вказано, що громадянство України як одна з ключових вимог для набуття та реалізації суб'єктивного виборчого права характеризується низкою наступних сутнісних рис: 1) правовий характер; 2) документальна підтвердженість; 3) взаємообумовленість прав і обов'язків між громадянином та державою; 4) постійність; 5) транскордонний характер при реалізації активного виборчого права на загальнонаціональних виборах.

У статті зазначено, що відсутність в іноземців виборчого права ще не означає, що вони взагалі не можуть приймати участь у проведенні виборів в Україні. Вітчизняне виборче законодавство передбачає дві форми участі іноземців у проведенні виборів в Україні: 1) здійснення офіційного спостереження за ходом виборів у складі міжнародних та іноземних делегацій, за виключенням осіб, які є громадянами (підданими) держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом; 2) висвітлення підготовки та проведення виборів у складі акредитованих, як правило, іноземних засобів масової інформації. Усі інші форми участі іноземців є обмеженими, або прямо забороненими виборчим законодавством України.

Зроблено висновок, що під впливом глобалізаційних та інтеграційних процесів, які відбуваються в сучасному світі, поступово зростає кількість країн, чие конституційне законодавство дозволяє іноземцям не лише голосувати на деяких виборах, але й висувати свою кандидатуру на певні виборні посади в органах публічної влади. У закріплені суб'єктивного виборчого права іноземців в конституціях держав різних регіонів світу запропоновано виділити два підходи: 1) конституція держави надає виборче право іноземцям, але не передбачає якихось додаткових умов для цього; 2) конституція держави надає виборче право іноземцям, але з певними умовами, до яких здебільшого належить можливість голосувати лише на певних видах виборів та проживання на території держави певний проміжок часу.

Ключові слова: громадянство, громадянин, іноземець, виборчий ценз, суб'єктивне виборче право.

Nesterovych Volodymyr Fedorovych,

Doctor of Law, Associate Professor, Head of the Department of State-Legal Disciplines, Lugansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko, Donetsk, 1, Severodonetsk, Luhansk Oblast, 93400, tel.: (06452) 9-09-88; email: mail@lduvs.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0003-2614-0426>

CITIZENSHIP AS ONE OF THE KEY REQUIREMENTS FOR THE ACQUISITION AND REALIZATION OF SUBJECTIVE SUFFRAGE

Abstract. The article describes the citizenship as one of the key requirements for the acquisition and realization of subjective suffrage. It is stated that citizenship of Ukraine as one of the key requirements for acquisition and realization of subjective suffrage is characterized by a number of the following essential features: 1) legal character; 2) documentary evidence; 3) the interdependence of rights and obligations between the citizen and the state; 4) permanence; 5) cross-border nature in the exercise of active suffrage in national elections.

The article states that the absence of voting rights by foreigners does not mean that they cannot participate in elections in Ukraine at all. Domestic electoral law provides for two forms of foreign participation in elections in Ukraine: 1) official election observation of international and foreign delegations, with the exception of persons who are citizens of a state recognized by the Verkhovna Rada of Ukraine as an aggressor or state-occupier; 2) coverage of the preparation and conduct of elections as part of accredited, as a rule, foreign media. All other forms of foreign participation are restricted or expressly prohibited by the electoral law of Ukraine.

It is concluded that under the influence of globalization and integration processes taking place in the modern world, the number of countries whose constitutional legislation allows foreigners not only to vote in certain elections but also to nominate themselves for certain elected positions in public authorities is gradually increasing. There are two approaches to establishing the subjective suffrage of foreigners in the constitutions of states of different regions of the world: 1) the constitution of the state grants suffrage to foreigners, but does not provide any additional conditions for this; 2) the constitution of the state gives the right to vote to foreigners, but with certain conditions, which mostly include the possibility to vote only at certain types of elections and residence in the territory of the state for a certain period of time.

Keywords: citizenship, citizen, foreigner, electoral qualification, subjective suffrage.

Постановка проблеми. У конституційному досвіді вже давно набуло загальноприйнятого характеру, що однією з найбільш важливих вимог для набуття та реалізації суб'єктивного виборчого права є громадянство. З поміж усіх конституційно-правових статусів саме громадянство надає найбільше переваг для особи, особливо коли мова йде про політичні права та участі в управлінні державними справами. Тому цілком логічним є те, що громадяни в юридичному сенсі складають поняття «народ», який у переважній більшості конституцій держав, у тому числі й Україні, визнаний носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в державі [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання громадянства загалом та як однієї з ключових вимог для набуття та реалізації суб'єктивного виборчого права знайшло своє відображення у працях таких українських вчених як Н. Камінська [2], Д. Ковриженко [3], Ю. Ключковський [4], О. Марцеляк [5], В. Погорілко [6], М. Савчин [7], М. Ставнійчук [6], В. Федоренко [6, 8] тощо. Окремі питання набуття та реалізації суб'єктивного виборчого права автором було розкрито у попередніх публікаціях [9, 10]. Однак, не зважаючи на вище наведені наукові праці зазначених вчених, питання громадянства як однієї з ключових вимог для набуття та реалізації суб'єктивного виборчого права, й досі залишається не до кінця дослідженим.

Формування цілей. Метою цієї статті є розкриття громадянства як однієї з ключових вимог для набуття та реалізації суб'єктивного виборчого права.

Виклад основного матеріалу. Громадянство є ключовою умовою для

реалізацією особою свого виборчого права у переважній більшості держав світу, у тому числі й в Україні. Громадянство України, відповідно до ст. 1 Закону України «Про громадянство України», – це «правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках. [...] Громадянином України є особа, яка набула громадянство України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України» [11]. Громадянство як умову набуття та реалізації особою виборчого права у конституційному праві прийнято позначати терміном «ценз громадянства» (англ. Citizenship requirement, Nationality requirement), який вже давно є усталеною юридичною категорією. У Документі Венеціанської комісії «Європейська демократична спадщина» (англ. Europe's Electoral Heritage, CDL (2002) 7 rev.) 2002 року зазначено, що виборчі права завжди підпорядковані умові громадянства, а більшість країн «роблять політичні права залежними від громадянства» [12].

Громадянство України як одна з ключових вимог для набуття та реалізації суб'єктивного виборчого права характеризується низкою наступних сутнісних рис:

1. Правовий характер – порядок набуття та реалізації громадянами своїх виборчих прав визначається Конституцією і законами України та здійснюється відповідно до вимог та у порядку, який передбачений чинним законодавством України. До основних законодавчих актів, які регулюють порядок набуття та реалізації громадянами своїх виборчих прав, слід віднести Виборчий кодекс України від 19

грудня 2019 року № 396-IX [13] та Закони України «Про громадянство» 18 січня 2001 року № 2235-III [11], «Про Центральну виборчу комісію» від 30 червня 2004 року № 1932-IV [14] та «Про Державний реєстр виборців» від 22 лютого 2007 року № 698-V [15].

2. Документальна підтвердження – при реалізації виборчого права громадянин у більшості випадків має підтвердити свою особу шляхом надання відповідній уповноваженій особі документа, який засвідчує її громадянство України. Наприклад, згідно з ч. 1 ст. 8 Виборчого кодексу України, документом, який підтверджує особу та громадянство України виборця, є: 1) паспорт громадянина України (у вигляді паспортної книжечки або картки); 2) тимчасове посвідчення громадянина України (для осіб, недавно прийнятих до громадянства України); 3) картка (довідка) установи кримінально-виконавчої системи, що повинна містити: прізвище, ім'я, по батькові, число, місяць, рік народження, громадянство, фотографію особи, підпис керівника та печатку установи (для осіб, які перебувають в установах кримінально-виконавчої системи); 4) паспорт громадянина України для виїзду за кордон; 5) дипломатичний паспорт; 6) службовий паспорт; 7) військовий квиток (для військовослужбовців строкової служби) [13].

3. Взаємообумовленість прав і обов'язків між громадянином та державою – громадяни, які відповідають встановленим вимогам, мають право з дотриманням чинного законодавства України обирати та бути обраними на виборну посаду або пост на виборах, а обов'язок держави полягає у створенні належних умов, які забезпе-

чать громадянам реалізацію виборчих прав при проведенні вільних та демократичних виборів на основі загально-го, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

4. Постійність – набуття особою громадянства одного разу достатньо для безперервної реалізації свого виборчого права на виборах до моменту виходу особи з громадянства або його втрати. Однак для гарантованої реалізації громадянином своїх виборчих прав він все таки повинен вчиняти певні активні дії, наприклад, висувати свою кандидатуру для участі у виборах та подавати до відповідної виборчої комісії необхідний пакет документів, перевіряти себе у списках виборців напередодні голосування, тимчасово змінювати свою виборчу адресу для голосування на виборах тощо.

5. Транскордонний характер при реалізації активного виборчого права на загальнонаціональних виборах – громадянин, який є виборцем, може проголосувати на президентських та парламентських виборах навіть, коли знаходиться за межами території України. Для реалізації свого активного виборчого права виборці, які на загальнонаціональних виборах перебувають закордоном, мають стояти на консульському обліку та у день голосування за місцевим часом прийти до дипломатичної установи України, де утворена закордонна виборча дільниця, для здійснення свого волевиявлення на виборах.

Отже, в Україні право голосу на виборах, а також право балотуватися на виборні посади до представницьких органів публічної влади мають виключно громадяни України. Відсутність в іноземців виборчого права

в Україні на сьогодні є більш ніж виправданим з огляду на ті виклики та загрози, з якими Україна зіткнулася у 2014 році та котрі продовжують мати місце і по цей час. Мова передусім йде про агресивні та підступні дії Російської Федерації, які включають до себе цілий комплекс геополітичних, військових, соціальних, культурних та інших заходів, які спрямовані проти державного суверенітету та територіальної цілісності України.

Однак відсутність в іноземців виборчого права ще не означає, що вони взагалі не можуть приймати участь у проведенні виборів в Україні. Вітчизняне виборче законодавство передбачає дві форми участі іноземців у проведенні виборів в Україні: 1) здійснення офіційного спостереження за ходом виборів у складі міжнародних та іноземних делегацій, за виключенням осіб, які є громадянами (підданими) держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом; 2) висвітлення підготовки та проведення виборів у складі акредитованих, як правило, іноземних засобів масової інформації. Усі інші форми участі іноземців є обмеженими, або прямо забороненими виборчим законодавством України. Головною метою цього є передусім недопущення будь-яких проявів іноземного впливу та втручання у внутрішньополітичне життя України під час підготовки та проведення виборів.

Виборче законодавство України встановлює наступні обмеження та заборони щодо участі іноземців у проведенні виборів в Україні:

1. Неможливість іноземців приймати участь у виборах у статусі виборців та кандидатів на виборні по-

сади до представницьких органах публічної влади. Право голосувати та бути обраним на виборах в Україні, як вже зверталася увага вище, є виключним правом громадян України.

2. Заборона щодо будь-якої участі іноземців під час проведення передвиборної агітації. За загальним правилом виборчим законодавством більшості країн світу забороняється участь іноземців під час проведення передвиборної агітації. Така заборона є цілком логічною, оскільки проведення передвиборної агітації є внутрішньою справою громадян суверенної держави, які самі шляхом відкритого обговорення у суспільстві, повинні визначити слабкі та сильні сторони кандидатів на виборні посади або політичних партій, які беруть участь у виборах. Тому проведення передвиборної агітації іноземцями розглядається не інакше як втручання у внутрішні справи суверенної держави шляхом нав'язування громадянам цієї держави думки іноземних суб'єктів. Відтак виборче законодавство України чітко встановлює заборону на участь у передвиборній агітації особам, які не є громадянами України. Зокрема, згідно з п. 1 ч. 1 ст. 57 Виборчого кодексу України, іноземцям та особам без громадянства забороняється участь у передвиборній агітації, у тому числі шляхом журналістської діяльності чи у формі участі у концертах, виставах, спортивних змаганнях, інших публічних заходах, що проводяться на підтримку чи за підтримки кандидата (кандидатів) чи суб'єкта їх висування [13].

3. Заборона щодо іноземного фінансування виборчих кампаній кандидатів та політичних партій

як суб'єктів виборчого процесу. За загальним правилом національним законодавством більшості країн світу забороняється іноземне фінансування виборчих кампаній кандидатів та політичних партій як суб'єктів виборчого процесу [16]. Виключенням з цього правила не є й Україна, виборче законодавство якої чітко вказує, що іноземцям та особам без громадянства забороняється робити добровільні внески до виборчого фонду політичної партії чи кандидата на виборну посаду [13]. Заборона щодо іноземного фінансування виборчих кампаній в Україні є більш ніж виправданим, оскільки участь іноземних грошей у виборчому процесі становить загрозу для суверенітету України.

Отже, конституційне законодавство переважної більшості країн світу, у тому числі й України не дозволяє іноземцям брати участь у виборах як у статусі виборця, так і кандидата на виборну посаду або пост. У конституційному праві суб'єктивно виборче право тісно пов'язане з інститутом громадянства, яке загалом виключає можливість безпосередньої участі іноземців у проведенні виборів. У конституціях деяких держав, наприклад у ст. 25 Конституції Анголи 2010 року, навіть прямо вказано на заборону набуття іноземцями та особами без громадянства виборчих прав [17].

Однак під впливом глобалізаційних та інтеграційних процесів, які відбуваються в сучасному світі, поступово зростає кількість країн, чие конституційне законодавство дозволяє іноземцям не лише голосувати на деяких виборах, але й висувати свою кандидатуру на певні виборні посади в органах публічної влади. Найчастіше

в зарубіжних країнах іноземці мають виборче право на місцевих виборах. Доволі часто іноземці отримують виборче право на місцевих виборах за взаємним принципом, за якого декілька держав укладають між собою міжнародний договір, що надає на місцевих виборах виборче право громадянам державам-учасницям цього договору, які знаходяться під час виборів за межами держави своєї громадянської належності.

На користь надання іноземцям виборчого права на місцевих виборах наводяться наступні аргументи: 1) іноземці сплачують усі податки та збори, а відтак повинні мати вплив на вирішення питань у межах місцевості, в якій вони проживають; 2) проживання у межах певної території іноземців протягом певного часу дозволяє їм об'єктивно оцінювати політичну та соціально-економічну ситуацію у країні, регіоні чи населеному пункті; 3) участь іноземців у місцевих виборах може підвищити явку виборців на виборах та пожвавити конкуренцію кандидатів та політичних партій під час виборчої кампанії; 4) іноземці, які будуть обрані на виборні посади до місцевих органів влади можуть сприяти залученню іноземних інвестицій до певної адміністративно-територіальної одиниці, а також впровадити нові передові управлінські практики під час перебування на виборній посаді; 5) іноземці, особливо які перебувають у громадянстві країн західної демократії, менше схильні до корупційних проявів під час перебування на виборній посаді в місцевому органі публічної влади.

Загалом у закріплені суб'єктивного виборчого права іноземців в кон-

ституціях держав різних регіонів світу слід виділити два підходи:

1. Конституція держави надає виборче право іноземцям, але не передбачає якихось додаткових умов для цього. Якщо у державі такі вимоги й існують, то вони встановлюються на рівні конституційного законодавства. Наприклад, у ст. 23 Конституції Кабо-Верде визначено, що іноземці, які проживають на території держави, можуть за законом мати право голосу на місцевих виборах [18]. У Марокко, згідно з ст. 30 Конституції, іноземні піддані, що мешкають на території країни, мають право участі у місцевих виборах на підставі положень законодавства, міжнародних конвенцій та відповідних традицій [19]. У Фінляндії відповідно до Розділу 14 Глави 2 Конституції 1999 року кожен іноземець, який постійно проживає в країні та досяг 18-річного віку, має право голосувати на місцевих виборах і місцевому референдумі в установленому законом порядку [20].

2. Конституція держави надає виборче право іноземцям, але з певними умовами, до яких здебільшого належить можливість голосувати лише на певних видах виборів та проживання на території держави певний проміжок часу. Наприклад, у ст. 63 Конституції Еквадору 2008 року, встановлено, що іноземці, які проживають в Еквадорі, мають право голосу на виборах, якщо вони законно проживали в країні щонайменше 5 років [21]. Більш високий термін проживання іноземців на території держави для набуття виборчого права передбачено у Венесуелі, де в ст. 64 Конституції вказано, що у виборах парафіяльних і муніципальних органів, а також органів

штатів можуть брати участь і іноземці, які досягли 18-річного віку і не менше 10 років проживають в Республіці, за винятком випадків, встановлених цією Конституцією і законом [22].

Конституційне законодавство держав-членів ЄС також допускає з певними обмеженнями можливість участі іноземців як виборців та кандидатів на виборні посади у рамках громадянства Європейського Союзу, яке було запроваджено Маастрихтським договором (англ. Maastricht Treaty) від 7 лютого 1992 року. Відповідно до ст. 8b цього Договору (нині ст. 19 консолідованої версії Договору про Європейський Союз) громадяни Європейського Союзу, мають активне та пасивне виборче право під час проведення муніципальних виборів в іншій державі-члені ЄС, а також у виборах до Європейського парламенту за умови постійного проживання на території цієї держави [23].

Протягом 1993 та 1994 років нововведені Маастрихтським договором положення з суб'єктивного виборчого права були деталізовані двома директивами Європейського Співтовариства. Так, Директива № 93/109 від 6 грудня 1993 року встановила детальні положення для здійснення права обирати та виступати кандидатом на виборах до Європейського парламенту громадянами Європейського Союзу, які проживають у державі-члені, громадянами якої вони не є [24]. Директива № 94/80 від 19 грудня 1994 року встановила детальні положення про здійснення права голосувати та виступати кандидатом на муніципальних виборах громадянами Європейського Союзу, які проживають у державі, громадянами якої вони не є [25].

Згодом виборче право громадян ЄС було закріплено у Хартії основних прав Європейського союзу (англ. The Charter of Fundamental Rights of the European Union) від 7 грудня 2000 року. Хартія визначає дві засади реалізації виборчого права громадян ЄС на території іншої держави члена-ЄС: 1) кожен громадянин Союзу має право голосувати та балотуватися в якості кандидата на виборах до Європейського парламенту в державі-члені, в якому він або вона проживає, на тих же умовах, що і громадяни цієї держави (ст. 39); 2) кожен громадянин Союзу має право голосувати та балотуватися в якості кандидата на місцевих виборах у державі-члені, в якому він або вона проживає на тих же умовах, що і громадяни цієї держави (ст. 40) [26]. Це означає, що громадянин однієї держави-члена Європейського Союзу, завдяки інституту громадянства ЄС, може взяти участь як виборець або кандидат на місцевих виборах іншої держави-члена ЄС чи на виборах Європейського парламенту. Єдиною умовою цьому є постійне проживання особи, яка має громадянство ЄС, на території іншої держави-члена Європейського Союзу.

На виконання вимог Маастрихтського договору конституції деяких держав-членів Європейського Союзу були доповнені відповідними положеннями. Зокрема, Конституція Франції 1958 року була доповнена статтею 88-3, яка визначає, що на основі взаємності і в порядку, передбаченому Договором про Європейський Союз, підписаного 7 лютого 1992 року, право голосувати і бути обраним на муніципальних виборах може бути надано тільки громадянам Союзу, які проживають у Франції. Ці громадяни не мо-

жуть ні здійснювати функції мера або його заступника, ні брати участь в призначенні колегій по обранню сенаторів і виборах сенаторів. Органічний закон, одночасно проголосований обома палатами, визначає умови застосування цієї статті [27].

Можливість участі іноземців у місцевих виборах передбачено не лише на рівні Європейського Союзу, а також гарантується міжнародними документами, які були прийняті у рамках діяльності Ради Європи. Так, Конвенція про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні (англ. Convention on the Participation of Foreigners in Public Life at Local Level) від 5 лютого 1992 року у ст. 6 встановлює, що «Кожна Сторона зобов'язується з урахуванням положень п. 1 ст. 9 Конвенції надати кожному постійному мешканцю-іноземцю право голосувати та висувати свою кандидатуру на виборах до органів місцевого самоврядування, якщо він задовольняє тим правовим вимогам, які пред'являються громадянам і, крім того, на законних підставах постійно мешкає у відповідній державі упродовж 5 років, що передують виборам. Проте Договірна Держава під час здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття, затвердження чи приєднання може заявити про те, що вона має намір обмежити застосування цього пункту лише правом голосу» [28]. Станом на 20 березня 2020 року Конвенцію про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні ратифікували такі країни як Норвегія (1993), Швеція (1993), Італія (1994), Нідерланди (1997), Данія (2000), Фінляндія (2001), Ісландія (2004), Албанія (2005) та Чехія (2015). Лише підписали

вказану Конвенцію Велика Британія (1992), Кіпр (1996), Словенія (2006) та Литва (2008).

Схожий виборчий стандарт щодо можливості набуття іноземцями виборчого права містять й інші документи Ради Європи – Кодекс належної практики у виборчих справах (англ. Code of Good Practice in Electoral Matters), схвалений Венеціанською комісією у 2002 році [29], та Резолюція № 1459 (2005) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Про усунення обмежень на право голосу» (англ. Abolition of restrictions on the right to vote) [30]. Відповідно до підрозділу 1.1. b Кодексу належної практики у виборчих справах для набуття виборчого права «може бути встановлена вимога щодо громадянства. Разом з тим, було б доцільно дозволити іноземцям, що проживають у даній місцевості довше певного строку, брати участь у місцевих виборах» [29].

У п. 5 Резолюції № 1459 (2005) ПАРЕ «Про усунення обмежень на право голосу» вказується, що «усі резиденти зобов'язані сплачувати місцеві податки, а рішення місцевих органів влади безпосередньо впливають на їх життя. Тому право голосувати та брати участь як кандидати на місцевих виборах повинно надаватися всім резидентам, незалежно від їх громадянства чи національності». У той же час, у п. 6 Резолюції № 1459 (2005) ПАРЕ зауважується, «враховуючи можливість конфлікту лояльності між державою, громадянином якої є відповідна особа, та країною її проживання, право голосувати і брати участь як кандидати на національних виборах (парламентських чи президентських), як правило, повинно пов'язуватися з громадянством. Осо-

би, які є громадянами кількох держав, повинні мати право вільно вибирати, в якій країні вони бажають реалізувати своє право голосу» [30].

Попри вище наведені міжнародні документи та країни, які за певних умов, надають іноземцям виборче право, переважна більшість держав на сьогодні все-таки встановлюють ценз громадянства на виборах як для реалізації активного, так і пасивного виборчого права. Утім після цього конституційні вимоги щодо громадянства як однієї з ключових вимог для набуття та реалізації суб'єктивного виборчого права у різних країнах розходяться. Розбіжності у цензі громадянства можна пояснити насамперед різною національною правовою традицією, яка сформувалася під впливом різних внутрішніх та зовнішніх політичних, соціальних та культурних чинників і подій.

У сучасному конституційному досвіді слід виділити дві групи держав за особливістю встановлення конституційних вимог до громадянства як однієї з ключових підстав для набуття та реалізації суб'єктивного виборчого права:

Першу групу складають країни, де суб'єктивне виборче право набувають усі громадяни незалежно від підстав набуття громадянства, строків перебування у громадянстві та інших чинників громадянства особи. До першої групи слід віднести Киргизстан, Молдову, Північну Македонію, Російську Федерацію, Таджикистан, Узбекистан, Україну тощо.

Другу групу складають країни, де для набуття та реалізації суб'єктивного виборчого права встановлені особливі вимоги до громадянства. У

такого роду країнах слід виокремити наступні основні види особливих умов до громадянства як однієї з ключових вимог для набуття та реалізації суб'єктивного виборчого права:

1. На загальнодержавні виборні посади не можуть балотуватися громадяни, які претендують на іноземне громадянство, або вже колись перебували в громадянстві інших держав. Підставою для запровадження у конституції такого роду вимоги є сумніви щодо лояльності до держави осіб, які вже виходили з громадянства або планують з нього вийти. На сьогодні вимога щодо заборони балотуватися на загальнонаціональних виборах особам, які претендують на іноземне громадянство, або вже колись перебували в громадянстві інших держав, не є поширеною та застосовується лише у конституціях деяких держав до кандидатів на пост Президента та членів Парламенту. Наприклад, у ст. 75 Конституції Йорданії визначено, що не можуть бути ні членами Сенату, ні членами Палати депутатів Парламенту особи, які претендують на іноземне громадянство [31]. Схожа вимога передбачена і Конституцією Бангладеш, де у ст. 66 встановлено, що особа дискваліфікується як кандидат на парламентських виборах, яка набуває громадянства іноземної держави або підтверджує свою вірність іноземній державі [32]. В Індонезії, згідно з ст. 6 Конституції, кандидат у Президенти та кандидат на посаду Віце-президента повинен бути громадянином Індонезії, який ніколи не отримував іншого громадянства за власним бажанням [33].

2. Право балотуватися на виборні посади можуть лише громадяни за народженням. Встановлення у

Конституції держави вимоги наявності в кандидатів на виборні посади громадянства за народженням переслідує дві основні цілі. По-перше, додатково посилити зв'язок виборної особи з державою, на території якої вона народилася. Недарма більшість громадян вважають своєю батьківщиною ту країну, в якій вони народилися, навіть якщо вони проживають за її межами. По-друге, мінімізувати в такий спосіб можливість іноземного втручання у внутрішні справи держави шляхом висунення на виборні посади натуралізованих громадян, які можуть бути лояльними іноземній державі. Уперше вимога щодо кандидатом на виборну посаду може бути обраний лише громадянин за народженням була передбачена Конституцією США 1787 року та застосовувалася до Президента Сполучених Штатів [34]. У сучасному конституційному досвіді вимога наявності громадянства за народженням є доволі поширеною та здебільшого застосовується до Президентів держав, рідше – до членів парламенту, а інколи навіть поширюється і на виборні посади на регіональному рівні.

Лише громадянином за народженням може бути обраний Президент Албанії, Алжиру, Анголи, Аргентини, Афганістану, Білорусі, Болгарії, Ботсвани, Бразилії, Буркіна-Фасо, Бурунді, Венесуели, Габону, Гаїті, Гани, Гондурасу, Демократичної Республіки Конго, Екваторіальної Гвінеї, Еритреї, Естонії, Єгипту, Індонезії, Литви, Кабо-Верде, Казахстану, Камеруну, Кенії, Коморських Островів, Коста-Ріки, Кот-д'Івуару, Куби, Мавританії, Малі, Мальдів, М'янми, Мексики, Мікронезії, Нікарагуа, Панами, Парагваю, Перу, Південного Судану, Португалії, Республіки

Конго, Руанди, Сенегалу, США, Судану, Східного Тимору, Танзанії, Тунісу, Туркменістану, Уганди, Філіппін, Фінляндії та Чаду. Досить цікавий підхід передбачено Конституцією Белізу, де у ст. 44 визначено, що кандидатом на посаду Президента Республіки може бути особа, яка набула громадянство Белізу за народженням або набула його за заявою щонайменше за 10 років до дня виборів [35].

Конституції низки держав встановлюють, що лише громадяни за народженням можуть бути обрані членами Парламенту або однієї з його палат. Такого роду вимога передбачена Конституціями Венесуели (лише для Голови та заступника голови Національної Асамблеї, ст. 41) [22], Гаїті (статті 91, 96 і 135) [36], Оману (для кандидатів до Меджлісу Аль-Шура, яка є нижньою палатою Меджлісу Оману, ст. 58bis10) [37], Тайланду (статті 97, 108) [38] та Філіппін (ст. VI) [39]. У ст. 108 Конституції Коста-Ріки встановлено, що кандидатом у депутати Законодавчого Зібрання може бути особа, яка набула громадянство Коста-Ріки за народженням або набула його шляхом натуралізації та проживала на території держави останні 10 років до дня виборів [40].

У деяких країнах вимога, що балотуватися на виборну посаду може лише громадянин за народженням передбачена і при проведенні регіональних виборів та стосується як правило губернаторів та мерів. Наприклад, Конституції Мексики (ст. 116) [41] та Куби (ст. 176) [42] встановлюють, що губернатором може бути обрано лише громадянин держави за народженням. Досить цікавий підхід можна простежити у Венесуелі, де в ст. 41 Конституції визначено, що тільки венесуельські

громадяни за народженням можуть займати посади губернаторів і мерів прикордонних штатів і муніципалітетів [22]. Встановлення вимоги бути громадянами за народженням до губернаторів та мерів в прикордонних регіонах переслідує здебільшого мету зменшення впливу та втручання сусідніх держав при проведенні регіональних та місцевих виборів у регіонах, що межують з іншими державами. Особливо нагально зазначене питання постає у ситуації, коли держава перебуває в складних відносинах з іншою сусідньою державою, яка так чи інакше у будь-який спосіб намагається втрутитися у внутрішньополітичне життя цієї держави.

3. Суб'єктивне виборче право мають лише натуралізовані громадяни, які перебувають у громадянстві цієї країни не менше ніж встановлений конституцією країни термін. Встановлення у конституції держави вимоги для натуралізованих громадян перебувати в громадянстві певний проміжок часу як умова набуття та реалізації виборчого права має на меті передусім створення умов, за яких натуралізована особа зможе належним чином ознайомитися з чинним законодавством, мовою та традиціями цієї країни, а також політичною та соціально-економічною ситуацією, яка має в ній місце. Конституції цілої низки держав у різній мірі обмежують право участі у виборах натуралізованих громадян та як правило стосуються лише пасивного виборчого права, за виключенням деяких держав. Наприклад, у Тайланді відповідно до ст. 95 Конституції Королівства, право голосу на виборах мають лише ті натуралізовані громадяни, які перебувають у

тайському громадянстві щонайменше 5 років [38].

В усіх інших державах конституційні обмеження участі у виборах натуралізованих громадян стосуються лише пасивного виборчого права. Зокрема, в Аргентині, Конституція передбачає, що членом Палати депутатів Парламенту може бути лише особа, яка перебуває у громадянстві Аргентини не менше ніж 4 роки (ст. 48), а сенатором – не менше ніж 6 років (ст. 55) [43]. В Анголі Конституція встановлює, що членом Національної Асамблеї можуть бути натуралізовані громадяни Анголи лише через 7 років після дати набуття громадянства (ст. 145) [17]. Конституціями Афганістану (ст. 85) [44], Бахреїну (ст. 57) [45] та Домініканської Республіки (тільки для сенаторів, ст. 79) [46] визначено, що при виборному висуванні кандидата в члени Парламенту він має бути громадянином щонайменше 10 років до дня подання своєї кандидатури.

Один з найбільших термінів перебування натуралізованих осіб в громадянстві держави як умова бути кандидатом на виборах передбачений у Венесуелі. Відповідно до ч. 2 ст. 41 Конституції Венесуели для того щоб займати посади депутатів Національної Асамблеї, губернаторів і мерів неприкордонних штатів і муніципальних утворень, громадяни Венесуели по натуралізації повинні безперервно проживати на території Венесуели не менше 15 років, а також відповідати іншим вимогам, які визначені законом [22].

У деяких державах навіть громадяни, які народилися на території держави, але їхні батьки та інші попередні покоління були натуралізовани-

ми громадянами, також стикаються з певними обмеженнями при висуванні своєї кандидатури на президентських виборах. Наприклад, згідно з ст. 10 Конституції Габону, жодний натуралізований громадянин Габону, не може висувати себе кандидатом на пост Президента Габону. Тільки їхні нащадки, проживши в Габоні без розриву, можуть подавати свої кандидатури на президентських виборах, починаючи з четвертого покоління нащадків [47].

4. Не можуть бути обраними до органів державної влади особи, що мають подвійне громадянство. Міжнародний стандарт правосуб'єктності біпатридів закріплено в Європейській конвенції про громадянство (англ. European Convention on Nationality) від 6 листопада 1997 року. У ст. 17 цієї Конвенції зазначено, що «громадяни держави-учасниці, які мають інше громадянство, мають на території держави-учасниці, в якій вони проживають, такі самі права та обов'язки, як і інші громадяни цієї держави-учасниці» [48]. Станом на 20 березня 2020 року зазначену Конвенцію ратифікували такі країни як Австрія (1998), Словаччина (1998), Молдова (1999), Нідерланди (2001), Португалія (2001), Угорщина (2001), Швеція (2001), Данія (2002), Ісландія (2003), Північна Македонія (2003), Албанія (2004), Чехія (2004), Німеччина (2005), Румунія (2005), Болгарія (2006), Україна (2006), Боснія і Герцеговина (2008), Фінляндія (2008), Норвегія (2009), Чорногорія (2010), Люксембург (2017).

Попри наведений вище міжнародний стандарт правосуб'єктності біпатридів у сучасній конституційній практиці є низка країн, які в тексті конституції безпосередньо закріплю-

ють обмеження суб'єктивного виборчого права особи на підставі наявності у неї подвійного громадянства. Лейтмотивом щодо встановлення у конституції держави подібного роду вимоги є мінімізація ризику обрання на виборні посади осіб, які мають зобов'язання перед іноземною державою, що може поставити під сумнів їхню надійність та лояльність, особливо коли мова йде про вищі виборні посади в державі, в якій проводяться вибори.

Вимога щодо неможливості перебування кандидата на виборну посаду в подвійному громадянстві здебільшого встановлена для кандидатів у Президенти держави або члени Парламенту щонайменше в 10 країнах різних регіонів світу. Наприклад, відповідно до Конституцій Афганістану (ст. 62) [44], Венесуели (ст. 41) [22], Грузії (ст. 25) [49], Джибуті (ст. 23) [50], Куби (ст. 127) [42], Латвії (ст. 37) [51] та Мальдів (ст. 109) [52] Президентом держави не може бути обрана особа, що має подвійне громадянство. У ст. 124 Конституції Вірменії визначено, що Президентом Республіки може бути обрана особа, яка перебуває тільки у громадянстві Вірменії не менше 6 років [53].

У деяких країнах обмеження щодо наявності подвійного громадянства встановлено для кандидатів у члени законодавчого органу. Наприклад, Конституції Азербайджану (ст. 85) [54], Болгарії (ст. 65) [55] та Мальдів (ст. 73) [52] передбачають, що членами Парламенту не можуть бути обрані особи, які мають подвійне громадянство. Певні винятки з обмеження щодо наявності подвійного громадянства для членів Парламенту передбачено у Бахреїні, де у ст. 57 Конституції встановлено, що кандидат в Члени Палати депута-

тів Парламенту не повинен бути громадянином іншої країни, за винятком громадян країн-членів Ради співробітництва арабських держав Перської затоки, за умови, що він набув громадянство Бахреїну за походженням [45].

Один з найбільших переліків виборних посад, на які не можуть претендувати особи з подвійним громадянством, передбачено у Венесуелі. Відповідно до ч. 1 ст. 41 Конституції Венесуели не можуть мати іншого громадянства особи, які претендують на посади голови та заступника голови Національної Асамблеї, губернаторів і мерів прикордонних штатів і муніципалітетів [22].

5. У громадянстві має перебувати не лише кандидат на виборну посаду, але й також його батьки, дружина або чоловік. Метою запровадження такого роду вимоги є мінімізація впливу членів сім'ї та близьких родичів-іноземців на виборну особу під час здійснення нею своїх повноважень. Навіть якщо самі члени сім'ї та близькі родичі-іноземці, є цілком лояльними до держави, в якій на виборній посаді перебуває їхній член сім'ї або близький родич, вони цілком ймовірно можуть стати мішенню для іноземної держави, в громадянстві якій вони перебувають, для впливу через них на свого близького родича або члена сім'ї, який перебуває на виборній посаді в іншій країні. Вимога, що члени сім'ї та близькі родичі кандидата на виборну посаду не можуть перебувати в громадянстві іншої держави, застосовується в низці держав здебільшого до осіб, які претендують на пост Президента держави.

Наприклад, Конституції Афганістану (ст. 62) [44], Мальдів (ст. 109) [52]

та М'янми (ст. 59) [56] визначають, що кандидат на посаду Президента повинен бути громадянином, який народився від батьків-громадян цих країн. В Алжирі, відповідно до ст. 73 Конституції 1996 року, кандидат для обрання на пост Президента Республіки повинен подати свідоцтво про те, що дружина або чоловік кандидата є громадянином Алжиру [57]. У Греції, згідно з ст. 31 Конституції, Президентом Республіки може бути обраний грецький громадянин, що перебуває в цьому громадянстві не менше 5 років, батько якого є грецьким громадянином [58]. В Єгипті, відповідно до ст. 134 Конституції 2012 року, кандидат на пост Президента Республіки повинен бути громадянином Єгипту, народженим від батьків – громадян Єгипту, не мати іншого громадянства та не мати шлюб з негромадянином Єгипту [59]. У ст. 55 Конституції Кот-д'Івуару передбачено, що кандидат на пост Президента держави повинен перебувати виключно у громадянстві Кот-д'Івуару та народжений від батька або матері, які отримали громадянство Кот-д'Івуару за походженням [60]. У Чаді, згідно з ст. 62 Конституції 1996 року, батьки кандидата на пост Президента країни повинні мати громадянство Чаду [61].

У деяких країнах вимога перебування у громадянстві обох батьків також застосовується і до кандидатів у члени Парламенту. Наприклад, у статтях 120 і 152 Конституції М'янми 2008 року встановлено, що членами обох палат Парламенту можуть бути громадяни, які народилися від обох батьків, які є громадянами М'янми [56].

Висновки. У сучасному конституційному досвіді слід виділити дві групи держав за особливістю встанов-

лення конституційних вимог до громадянства як однієї з ключових підстав для набуття та реалізації суб'єктивного виборчого права:

Першу групу складають країни, де суб'єктивне виборче право набувають усі громадяни незалежно від підстав набуття громадянства, строків перебування у громадянстві та інших чинників громадянства особи. До першої групи слід віднести Киргизстан, Молдову, Північну Македонію, Російську Федерацію, Таджикистан, Узбекистан, Україну тощо.

Другу групу складають країни, де для набуття та реалізації суб'єктивного виборчого права встановлені особливі вимоги до громадянства: 1. На загальнодержавні виборні посади не можуть балотуватися громадяни, які претендують на іноземне громадянство, або вже колись перебували в громадянстві інших держав (Бангладеш, Індонезія, Йорданія). 2. Право балотуватися на виборні посади можуть лише громадяни за народженням (щонайменше 55 країн здебільшого до кандидатів у Президенти держави). 3. Суб'єктивне виборче право мають лише натуралізовані громадяни, які перебувають у громадянстві цієї країни не менше ніж встановлений конституцією країни термін (Ангола, Аргентина, Афганістан, Бахрейн, Венесуела, Габон, Домініканська Республіка, Тайланд). 4. Не можуть бути обраними до органів державної влади особи, що мають подвійне громадянство (Азербайджан, Афганістан, Бахрейн, Болгарія, Венесуела, Вірменія, Грузія, Джибуті, Куба, Латвія, Мальдіви). 5. У громадянстві має перебувати не лише кандидат на виборну посаду, але й також його батьки, дружина або чоловік (Алжир, Афганістан,

Греція, Єгипет, Кот-д'Івуар, Мальдіви, М'янма, Чад).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Каминская Н.В. Влияние глобализационных тенденций на становление региональных правовых систем. *Международное право*. 2014. № 2. С. 20-33.

3. *Вибори в Європейському Союзі / За ред. Ковриженка Д.С.; Лабораторія законодавчих ініціатив*. К.: ФАДА, ЛТД, 2006. 156 с.

4. Ключковський Ю.Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні: монографія. Київ: Ваіте, 2018. 908 с.

5. Марцеляк О.В. Виборче право: сучасне розуміння і сутність. *Публічне право*. 2011. № 2. С. 12-18.

6. *Виборче право України: Навч. посіб.* / За ред. В.Ф. Погорілка, М.І. Ставнійчук. К.: Парламентське вид-во, 2003. 383 с.

7. Савчин М. Сучасні тенденції конституціоналізму в контексті глобалізації та правового плюралізму: монографія. Ужгород: РІК-У, 2018. 440 с.

8. Федоренко В.Л. Конституційне право України: Підручник. К.: Видавництво Ліра-К, 2016. 616 с.

9. Нестерович В.Ф. Зміст та структура суб'єктивного виборчого права в Україні. *Вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Спеціальний випуск № 3. С. 163-169.

10. Нестерович В.Ф. *Виборча кампанія: Словник сленгових термінів та виразів*. Київ: Видавництво Ліра-К, 2020. 648 с.

11. Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 року № 2235-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 13. Ст. 65.

12. Europe's Electoral Heritage (CDL (2002) 7 rev.). Venice Commission. Strasbourg, 2002. 35 p.

13. *Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 року № 396-IX. Відомості Верховної Ради України*. 2020. №№ 7, 8 9. Ст. 48.

14. Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 30 червня 2004 року № 1932-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 36. Ст. 448.

15. Про Державний реєстр виборців: Закон України від 22 лютого 2007 року № 698-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 20. Ст. 282.

16. Financing Democracy. Funding of Political Parties and Election Campaigns and the Risk of Policy Capture: OECD Public Governance Reviews Financing / The Organisation for Economic Co-operation and Development. Paris: OECD Publishing, 2016. 208 p.

17. Constitution of Angola 2010. *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Angola_2010?lang=en.

18. Constitution of Cape Verde 1980 (rev. 1992). *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Cape_Verde_1992?lang=en.

19. Constitution of Morocco 2011. *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Morocco_2011?lang=en.

20. Constitution of Finland 1999 (rev. 2011). *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Finland_2011?lang=en.

21. Constitution of Ecuador 2008 (rev. 2015). *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Ecuador_2015?lang=en.

22. Constitution of Venezuela (Bolivarian Republic of) 1999 (rev. 2009). *Constitute Project*. URL: <https://bit.ly/2kl7trV>.

23. Consolidated version of the Treaty on European Union [English edition]. *Official Journal of the European Union*. 2008. C 115.

24. Council Directive 93/109/EC of 6 December 1993 [EN]. *Official Journal of the European Communities*. 30. 12. 1993. N° L 329. P 34-38.

25. Council Directive 94/80/EC of 19 December 1994 [EN]. *Official Journal of the European Communities*. 31. 12. 1994. N° L 368. P 38-47.

26. The Charter of Fundamental Rights of the European Union of 7 December 2000. *Official Journal of the European Communities*. 2000. EN. C 364/18.

27. Constitution of France 1958 (rev. 2008). *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/France_2008?lang=en.

28. Convention on the Participation of Foreigners in Public Life at Local Level (ETS No.144). *Council of Europe*. URL: <https://bit.ly/2Uzw5kq>.

29. Code of Good Practice in Electoral Matters: Guidelines and Explanatory Report (CDL-AD(2002)23): adopted by the Venice Commission at its 52nd session (Venice, 18-19 October 2002) [English edition]. Strasbourg, 2002. 30 p.

30. Resolution 1459 (2005) of PACE «Abolition of restrictions on the right to vote». *Parliamentary Assembly of the Council of Europe*. URL: <https://bit.ly/2wv4clF>.

31. Constitution of Jordan 1952 (rev. 2016). *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Jordan_2016?lang=en.

32. Constitution of Bangladesh 1972 (reinst. 1986, rev. 2014). *Constitute Project*. URL: www.constituteproject.org/constitution/Bangladesh_2014?lang=en.

33. Constitution of Indonesia 1945 (reinst. 1959, rev. 2002). *Constitute Project*. URL: www.constituteproject.org/constitution/Indonesia_2002?lang=en.

34. The Constitution of the United States of America. Analysis and interpretation / Co-Editors Johnny H. Killian, George A. Costello. Washington: U. S. Government printing office, 1996. 2444 p.

35. Constitution of Belize 1981 (rev. 2011). *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Belize_2011?lang=en.

36. Constitution of Haiti 1987 (rev. 2012). *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Haiti_2012?lang=en.

37. Constitution of Oman 1996 (rev. 2011). *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Oman_2011?lang=en.

38. Constitution of Thailand 2017. *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Thailand_2017?lang=en.

39. Constitution of Philippines 1987. *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Philippines_1987?lang=en.

40. Constitution of Costa Rica 1949 (rev. 2015). *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Costa_Rica_2015?lang=en.

41. Constitution of Mexico 1917 (rev. 2015). *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Mexico_2015?lang=en.

42. Constitution of Cuba 2019. *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Cuba_2019?lang=en.

43. Constitution of Argentina 1853 (reinst. 1983, rev. 1994). *Constitute Project*. URL: www.constituteproject.org/constitution/Argentina_1994?lang=en.

44. Constitution of Afghanistan 2004. *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Afghanistan_2004?lang=en.

45. Constitution of Bahrain 2002 (rev. 2017). *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Bahrain_2017?lang=en.

46. Constitution of Dominican Republic 2015. *Constitute Project*. URL: www.constituteproject.org/constitution/Dominican_Republic_2015?lang=en.

47. Constitution of Gabon 1991 (rev. 2011). *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Gabon_2011?lang=en.

48. European Convention on Nationality (ETS No.166). *Council of Europe*. URL: <https://bit.ly/2vHSL9Q>.

49. Constitution of Georgia 1995 (rev. 2018). *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Georgia_2018?lang=en.

50. Constitution of Djibouti 1992 (rev. 2010). *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Djibouti_2010?lang=en.

51. Constitution of Latvia 1922 (reinst. 1991, rev. 2016). *Constitute Project*. URL: www.constituteproject.org/constitution/Latvia_2016?lang=en.

52. Constitution of Maldives 2008. *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Maldives_2008?lang=en.

53. Constitution of Armenia 1995 (rev. 2015). *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Armenia_2015?lang=en.

54. Constitution of Azerbaijan 1995 (rev. 2016). *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Azerbaijan_2016?lang=en.

55. Constitution of Bulgaria 1991 (rev. 2015). *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Bulgaria_2015?lang=en.

56. Constitution of Myanmar 2008 (rev. 2015). *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Myanmar_2015?lang=en.

57. Constitution of Algeria 1989 (reinst. 1996, rev. 2016). *Constitute Project*. URL: www.constituteproject.org/constitution/Algeria_2016?lang=en.

58. Constitution of Greece 1975 (rev. 2008). *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Greece_2008?lang=en.

59. Constitution of Egypt 2014 (rev. 2019). *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Egypt_2019?lang=en.

60. Constitution of Côte d'Ivoire 2016. *Constitute Project*. URL: www.constituteproject.org/constitution/Cote_DIvoire_2016?lang=en.

61. Constitution of Chad 2018. *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Chad_2018?lang=en.

REFERENCES:

1. Konstytutsiya Ukrainy: pryynyata na p'yaty sesiyi Verkhovnoyi Rady Ukrainy 28 chervnya 1996 roku [The Constitution of Ukraine: adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996]. (1996, June 28). Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine. Kyiv: Parlam. vyd-vo [in Ukrainian].

2. Kamynskaya N.V. (2014) Vlyyanye hlobalyzatsyonnykh tendentsiy na stanovlenye rehyonal'nykh pravovykh system [Influence of globalization tendencies on formation of regional legal systems]. *Mezhdunarodnoe pravo, International law*, 2, 20-33. [in Ukrainian].

3. Kovryzhenko D.S. (2006) Vybery v Yevropeys'komu Soyuzi [Elections in the European Union]. K.: FADA, LTD. [in Ukrainian].

4. Klyuchkovs'ky Y.B. (2018) Pryntsypy vyborchoho prava: doktrynal'ne rozumynnya, stan ta perspektyvy zakonodavchoyi realizatsiyi v Ukraini: monohrafiya [Principles of suffrage: doctrinal understanding, status and prospects of legislative implementation in Ukraine: monograph]. Kyiv: Vaite. [in Ukrainian].

5. Martselyak O.V. (2011) Vyborche pravo: suchasne rozumynnya i sutnist' [Elective law: modern understanding and essence]. *Publichne pravo – Public law*, 2, 12-18 [in Ukrainian].

6. Pohorilko V.F. & Stavniychuk M.I. (2003). *Vyborche pravo Ukrainy: Navch. posib.* [The Election Law of Ukraine: Teach. manual]. Kyiv: Parlament-s'ke vyd-vo [in Ukrainian].

7. Savchyn M. (2018). *Suchasni tendentsiyi konstytutsionalizmu v konteksti hlobalizatsiyi ta pravovoho plyuralizmu: monohrafiya* [Current trends in constitutionalism in the context of globalization and legal pluralism: a monograph]. Uzhhorod: RIK-U [in Ukrainian].

8. Fedorenko V.L. (2016). *Konstytutsiyne pravo Ukrainy: Pidruchnyk* [Constitutional Law of Ukraine: Textbook] Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K [in Ukrainian].

9. Nesterovych V.F. (2018) *Zmist ta struktura sub"yektyvnoho vyborchoho prava v Ukraini* [Content and structure of subjective suffrage in Ukraine]. *Visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 3, 163-169 [in Ukrainian].

10. Nesterovych V.F. (2020) *Vyborcha kampaniya: Slovnyk slenhovykh terminiv ta vyraziv* [Election Campaign: Dictionary of slang terms and expressions]. Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K. [in Ukrainian].

11. *Pro hromadyanstvo Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 18 sichnya 2001 roku № 2235-III* [On the Citizenship of Ukraine: Law of Ukraine of January 18, 2001 No. 2235-III] *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Kyiv: Parlam. vyd-vo [in Ukrainian].

12. Venice Commission (2002). *Europe's Electoral Heritage*. (CDL (2002) 7 rev.) [in English].

13. *Vyborchyy kodeks Ukrainy vid 19 hrudnya 2019 roku № 396-IX* [Electoral Code of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Kyiv: Parlam. vyd-vo [in Ukrainian].

14. *Pro Tsentral'nu vyborchu komisiyu: Zakon Ukrainy vid 30 chervnya 2004 roku № 1932-IV* [On the Central Election Commission: Law of Ukraine of June 30, 2004

No. 1932-IV]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Kyiv: Parlam. vyd-vo [in Ukrainian].

15. *Pro derzhavnyy reyestr vybortsiv: Zakon Ukrainy vid 22 lyutoho 2007 roku № 698-V* [On the State Register of Voters: Law of Ukraine dated February 22, 2007 № 698-V]. (2007, February 22). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Kyiv: Parlam. vyd-vo [in Ukrainian].

16. *Financing Democracy. Funding of Political Parties and Election Campaigns and the Risk of Policy Capture: OECD Public Governance Reviews Financing / The Organisation for Economic Co-operation and Development*. Paris: OECD Publishing, 2016. 208 p. [in English].

17. *Constitution of Angola 2010*. *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Angola_2010?lang=en. [in English]

18. *Constitution of Cape Verde 1980 (rev. 1992)*. *Constitute Project*. URL: www.constituteproject.org/constitution/Cape_Verde_1992?lang=en. [in English]

19. *Constitution of Morocco 2011*. *Constitute Project*. URL: www.constituteproject.org/constitution/Morocco_2011?lang=en. [in English].

20. *Constitution of Finland 1999 (rev. 2011)*. *Constitute Project*. URL: www.constituteproject.org/constitution/Finland_2011?lang=en. [in English]

21. *Constitution of Ecuador 2008 (rev. 2015)*. *Constitute Project*. URL: www.constituteproject.org/constitution/Ecuador_2015?lang=en. [in English].

22. *Constitution of Venezuela (Bolivarian Republic of) 1999 (rev. 2009)*. *Constitute Project*. URL: <https://bit.ly/2kl7trV>. [in English]

23. *Consolidated version of the Treaty on European Union*. *Official Journal of the European Union*. 2008. C 115. [in English]

24. *Council Directive 93/109/EC of 6 December 1993*. *Official Journal of the*

- European Communities. 30. 12. 1993. N^o L 329. P 34-38. [in English].
25. Council Directive 94/80/EC of 19 December 1994. Official Journal of the European Communities. 31. 12. 1994. N^o L 368. P 38-47. [in English]
26. The Charter of Fundamental Rights of the European Union of 7 December 2000. Official Journal of the European Communities. 2000. C. 364/18. [in English].
27. Constitution of France 1958 (rev. 2008). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/France_2008?lang=en [in English].
28. Convention on the Participation of Foreigners in Public Life at Local Level (ETS No.144). Council of Europe. URL: <https://bit.ly/2Uzw5kq>. [in English].
29. Code of Good Practice in Electoral Matters: Guidelines and Explanatory Report (CDL-AD(2002)23): adopted by the Venice Commission at its 52nd session (Venice, 18-19 October 2002). Strasburg, 2002. 30 p. [in English].
30. Resolution 1459 (2005) of PACE «Abolition of restrictions on the right to vote». Parliamentary Assembly of the Council of Europe. URL: <https://bit.ly/2wv4clF>. [in English].
31. Constitution of Jordan 1952 (rev. 2016). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Jordan_2016?lang=en. [in English].
32. Constitution of Bangladesh 1972 (reinst. 1986, rev. 2014). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Bangladesh_2014?lang=en. [in English].
33. Constitution of Indonesia 1945 (reinst. 1959, rev. 2002). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Indonesia_2002?lang=en. [in English].
34. The Constitution of the United States of America. Analysis and interpretation / Co-Editors Johnny H. Killian, George A. Costello. Washington: U. S. Government printing office, 1996. 2444 p. [in English].
35. Constitution of Belize 1981 (rev. 2011). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Belize_2011?lang=en. [in English].
36. Constitution of Haiti 1987 (rev. 2012). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Haiti_2012?lang=en. [in English].
37. Constitution of Oman 1996 (rev. 2011). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Oman_2011?lang=en. [in English].
38. Constitution of Thailand 2017. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Thailand_2017?lang=en. [in English].
39. Constitution of Philippines 1987. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Philippines_1987?lang=en. [in English].
40. Constitution of Costa Rica 1949 (rev. 2015). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Costa_Rica_2015?lang=en. [in English].
41. Constitution of Mexico 1917 (rev. 2015). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Mexico_2015?lang=en. [in English].
42. Constitution of Cuba 2019. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Cuba_2019?lang=en. [in English].
43. Constitution of Argentina 1853 (reinst. 1983, rev. 1994). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Argentina_1994?lang=en. [in English].
44. Constitution of Afghanistan 2004. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Afghanistan_2004?lang=en. [in English].
45. Constitution of Bahrain 2002 (rev. 2017). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Bahrain_2017?lang=en. [in English].
46. Constitution of Dominican Republic 2015. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/

- Dominican_Republic_2015?lang=en. [in English].
47. Constitution of Gabon 1991 (rev. 2011). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Gabon_2011?lang=en. [in English].
48. European Convention on Nationality (ETS No.166). Council of Europe. URL: <https://bit.ly/2vHSL9Q>. [in English].
49. Constitution of Georgia 1995 (rev. 2018). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Georgia_2018?lang=en. [in English].
50. Constitution of Djibouti 1992 (rev. 2010). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Djibouti_2010?lang=en. [in English].
51. Constitution of Latvia 1922 (reinst. 1991, rev. 2016). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Latvia_2016?lang=en. [in English].
52. Constitution of Maldives 2008. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Maldives_2008?lang=en. [in English].
53. Constitution of Armenia 1995 (rev. 2015). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Armenia_2015?lang=en. [in English].
54. Constitution of Azerbaijan 1995 (rev. 2016). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Azerbaijan_2016?lang=en. [in English].
55. Constitution of Bulgaria 1991 (rev. 2015). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Bulgaria_2015?lang=en. [in English].
56. Constitution of Myanmar 2008 (rev. 2015). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Myanmar_2015?lang=en. [in English].
57. Constitution of Algeria 1989 (reinst. 1996, rev. 2016). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Algeria_2016?lang=en. [in English].
58. Constitution of Greece 1975 (rev. 2008). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Greece_2008?lang=en. [in English].
59. Constitution of Egypt 2014 (rev. 2019). Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Egypt_2019?lang=en. [in English].
60. Constitution of Côte d'Ivoire 2016. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Cote_DIvoire_2016?lang=en. [in English].
61. Constitution of Chad 2018. Constitute Project. URL: www.constituteproject.org/constitution/Chad_2018?lang=en. [in English].